

III. „Já“ jako výzkumný nástroj

Jednou z hlavních premis autorek FieldWorkingu je: „Vy jste nejdůležitějším výzkumným nástrojem.“ Ačkoli to zní v kontextu vědy možná nepřiměřeně subjektivisticky, během práce se přesvědčíte, že jde o holou, velmi objektivní skutečnost.

O vaší metodě bude – kromě jiného – rozhodovat váš etický postoj k různým otázkám. O výběru tématu bude rozhodovat, kdo jste, včetně vaší osobní historie. To bude ostatně určovat i to, jak věci uvidíte a uslyšíte – a posléze i to, jak o nich budete psát. Je proto užitečné i nutné, abyste se čas od času zeptali, jak na tom váš výzkumný nástroj je.

Positioning

Jak bylo řečeno výše, my sami jsme nejdůležitějším výzkumným nástrojem. Je proto potřeba si ujasnit – a to hlavně pro nás samé – jakým že nástrojem to vlastně jsme. Naše výchozí situace – naše pozice - zásadně ovlivní náš pohled/poslech/postoj/způsob uvažování. Proč se zabýváme právě tímhle tématem? Jaký k němu máme vztah?

Naše pozice má dvě tváře: fixní a subjektivní¹. Fixní představuje naše „danosti“ (gender, věk, rasa...), subjektivní souvisí s osobní historií. To, že je pohled ovlivněn naším věkem, pohlavím a vzděláním, je notoricky známé a pochopitelné. Přinejmenším stejnou roli hraje i naše životní zkušenost. V semináři jsme se o tom mnohokrát přesvědčili. Kupříkladu zpěv dětského sboru vnímáme (a tedy následně i popisujeme) úplně jinak podle toho, jestli jsme v nějakém podobném zpívali, nebo jestli naopak posloucháme od dětství techno.

Etika terénní práce

Etické otázky, spojené s terénní prací, považuji za základní – a zapřemýšlení si nad nimi (když ne jejich úplné zodpovězení) za nutnou podmínku vstupu do terénu. Je jich nepřeberně. Ty výchozí jsou soustředěny kolem otázky „Jaké mám **právo zkoumat** ty druhé?“, tedy týkají se mého vztahu k informátorům a zkoumané (sub)kultuře.

Druhý příbuzný okruh zahrnuje otázky **otevřenosti/souhlasu** apod. „Musím se vzhledem k zkoumaným deklarovat jako badatel?“ „Musí souhlasit s nahráváním?“ „Musím

¹ Terminologie autorek FieldWorkingu.

dát nahlédnout do výsledků svého zkoumání?“ „Musí oni autorizovat rozhovory?“ „Musí souhlasit s publikací?“ Autorky učebnice o FieldWorkingu naléhavě doporučují získat písemný souhlas k výzkumu. Podle mé zkušenosti může příliš formalit vytvořit pocit nedůvěry a odstup. Za mnohem spolehlivější považuji vnitřní pravidlo „Lidské vztahy jsou důležitější než věda“. Znamená mj. to, že za sebou nepálím mosty takovým chováním, které by znemožnilo práci mému nástupci. (A naopak vůbec neznamena, že nutně musím dávat informátorům čist každé slovo, které jsem napsala.)

Třetí okruh tvoří otázky o naší **oprávněnosti ovlivňovat situaci** v terénu (pomíjíme přitom tu nejbanálnější poznámku, že terén ovlivňujeme svou přítomností v každém případě). „Když se nás ptá hudebník na náš názor, uplatníme jej?“ „A co když se neptá?“ „Pomáháme propagaci dané hudby?“ Tyto otázky těsně souvisejí s tzv. aplikovanou etnomuzikologií (pod kterýmžto názvem rozumí leckdo leccos). Názory na ni se liší od badatele k badateli.

Třetí okruh je nám zdánlivě nejbliže, protože se s jeho ústředním bodem je **odměna** - a s otázkou po ní se bezpochyby brzy v terénu setkáme. „Mám za informace/nahrávací sezení platit?“ „A za publikovanou nahrávku?“ „Za pobyt? Jídlo?“ „Mám informátory odměňovat jinak? Jak?“

Toto téma je komplikované, protože: 1) zavedení peněžního vztahu do TP ji významně změní, učiní ji nepřírozenou (každý vám bude chtít zazpívat, i když v běžném životě zpívá jednou ročně); 2) představy informátorů o finanční situaci mají někdy k realitě opravdu daleko (např. publikace terénních nahrávek nikdy není zisková, což ovšem zpěvákovi nevysvětlíte); 3) na druhé straně naše celková situace je někdy skutečně nesrovnatelně lepší než informátorů (a nemusíme jezdit do střední Afriky, stačí do Libně). Jako tak často, ani tady není univerzální odpověď. Já osobně peníze do TP neužívám, ale snažím se být prospěšná jiným způsobem (fotografie, pomoc s administrativou, rada). Jsem-li pozvaná na jídlo, pozvání rozhodně přijmu, a snažím se něčím přispět.

Jazyk

Přestože se studenti už poměrně záhy musí vyrovnat s psaním vědeckých textů, nikdy jsem se nesetkala s návodem nebo nějakou pomocí, jak má takový text vypadat po stylové stránce. Nesetkala jsem se s tím ani jako student (kdy mě ovšem otázka stylu vědeckého projevu moc nezajímala), ani jako učitel. V této roli jsem ale často měla vysvětlit, proč se mi některý text

zdá lepší než druhý. Existuje spousta návodů, vztahujících se k obsahové i formální stránce, na něž jsem mohla odkázat. Následující body, týkající se stylu, jsou výsledkem mých vlastních – často velmi prožitých - zkušeností.

- 1. Styl vyjadřuje osobnost.** Tato krátká věta by měla být psána verzálkami a při ústním předávání hlásána megafonem. Je to zdaleka nejdůležitější poznatek ze všech, které jsem ohledně stylu získala: na textu se projeví temperament, důslednost, inteligence, emocionalita...a tedy i nespolehlivost, povrchnost či vychytralost. A že se skutečně projeví, tím si buďte jisti. Chcete-li psát kvalitní vědecké texty, musíte se stát kvalitními lidmi. (Omlouvám se za ten patos.)
- 2. Vědecký text má především předávat verifikovatelné informace.** Jestliže za základní vlastnosti vědy považujeme verifikovatelnost (ať už tomuto pojmu rozumíme jakkoli; v zásadě jde o možnost prohlásit o informaci „true x false“) a reprodukovatelnost (druhý požadavek je ovšem v humanitních vědách obvykle těžko realizovatelný), pak smyslem vědeckého textu je předávat verifikovatelné informace. Jejich základními nositeli jsou
- 3. jednoznačné výrazy, které se – přinejmenším do jisté míry – stávají termíny.** Přestože většina slov nemá absolutní význam (různí lidé si při jeho použití mohou představit různé skutečnosti), s vědeckou komunitou je nutné exaktní porozumění. Autor musí přesně vědět, co sám míní, a čtenář musí přesně pochopit, co autor zamýšlel. Poměrně často je potřeba na začátku textu pojem (pojmy) přesně definovat nebo odkázat na autora, v souladu s nímž pojem používáme. Pokud jste ale nabyli dojmu, že je řeč o dvou, třech klíčových slovech, která označují základní skutečnosti vaší práce, jste na omylu. Jde o většinu slov, na prvním místě o všechna substantiva (musíte vědět, co myslíte slovem *kultura, hudba, tradice, rituál, obřad, sakrální, stupnice, modus, styl, žánr..*). Druhým „nebezpečným“ slovním druhem jsou (často ta nejběžnější) adjektiva: co označujeme slovem *primitivní, jednoduchý, složitý* – jde o srovnání s naší kulturou, našimi relevantními projevy, s projevy jiných kultur, o celosvětové srovnání?
- 4. Vedle výrazů, které nesou verifikovatelnou informaci, je ale v textu spousta slov, která informace spojují; právě ta především vytvářejí osobní styl. Otázka existence osobního stylu je – myslím – v české vědecké (i společenskovědní) tradici stále**

považována za poněkud nevhodnou: má-li věda zprostředkovávat „objektivní realitu“, není na místě toto zprostředkování subjektivizovat osobním jazykovým stylem. Několik mých amerických kolegů mi však v poslední zasignalizovalo jistou změnu postoje formulováním otázky „Kdo z nás nemá své sklony, tendence, preference?“ Máme-li je, je nutné o nich vědět - mimo jiné proto, abychom je hlídali. A takto hlídány mohou být naše sklony jistě zdrojem obohacení: ve výběru oboru (nestudujeme etnomuzikologii, protože nás k tomu naše nejrůznější sklony vedou?), ve výběru předmětu našeho výzkumu (už jsem se naučila poměrně spolehlivě na první nebo druhý pohled odhadnout, kterou z národnostních menšin se který z nových kolegů na konferencích *Music and Minorities* zabývá: ten, kdo zkoumá romskou hudbu, vypadá úplně jinak než kolega, zabývající se hudbou židovskou), ve zvolené metodě (archivní a terénní pracovníci jsou lidé jiné podstaty, i když pochopitelně každý z nich je občas nucen svou vědeckou poctivostí vstoupit na území toho druhého). Proč by se naše rozmanitost ve sklonech (když už nepoužiji silnějšího výrazu obdarování) neměla projevit v osobním jazykovém stylu?

5. **Přípustné prostředky osobního stylu** jsou z několika oblastí: slovní zásoby (jak moc neutrální či naopak citově expresivní výrazy používat?), větné skladby (dynamické krátké věty nebo naopak několikařádkové konstrukce, odrážející vzájemné souvislosti popisovaných skutečností), ale také „hustoty“ verifikovatelných informací (Kolik místa věnuji – pokud vůbec – líčení atmosféry hudební akce, kterou popisují?)
6. **Nepřípustné** jsou především ty **prostředky**, které jsou v rozporu s bodem 3, tedy výrazy nejasného obsahu, a pak ty, které jsou v rozporu s jiným stylotvornými prvky (emocionálně zbarvené výrazy obvykle korespondují s větší dynamikou ve větné skladbě, naopak při použití neutrálních výrazů bude zřejmě působit podivně extravagantní syntax). Tedy: snažte se o konciznost svého stylu!
7. **Na co si dát pozor:** Většina z nás občas v běžné komunikaci používá některé výrazy, kterými si pouze vypomáhá: „v podstatě“, „prostě“, „v zásadě“, „vlastně“ atd. Ve vědeckém textu musíte přesně vědět, proč používáte „v podstatě“: chcete tím říci, že nějaké jevy mají nějaký základní (podstatný) rys společný? Nebo tím označujete, že většina prvků množiny, o které mluvíte (= podstatná část), má tento rys? Druhým zdrojem nebezpečí jsou naše neznalosti: Každý autor se občas dostane do situace, kdy okrajově zmiňuje něco, do čeho není přesně zasvěcen. Nezná přesně povahu

náboženství daného kmene, nezná jazykové důkazy pro migraci Romů z Indie (ani ty, které ji popírají)... Instrukce pro takovou situaci je stejná jako v praktickém životě: Nikdo nebude předpokládat, že víte všechno. Postupujte tedy stejně jako v životě: opřete se o uznávané authority, které budete citovat, a kde není o koho, netvrďte něco, co nevíte. Formulujte pravdivě a opatrně.